

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KNUD PRANGE

Hvorfor lokal- historie?

1971

Hvorfor lokalhistorie?

KNUD PRANGE

Hvorfor lokalhistorie?

Nærværende tid og svunden tid
Er begge måske nærværende i kommende tid,
Og den kommende tid indeholdt i den svundne tid.

T. S. Eliot
(Burnt Norton)

1971

Udgivet af
Lokalhistorisk Afdeling
Historisk Institut ved Københavns Universitet
ved indvielsen den 21. april 1971
Sat og trykt hos Andelsbogtrykkeriet i Odense.
Skriften er Linotype Goudy, papiret
offset 107, 100 g, omslagspapiret
er Ingres.
Trykt: 1200 eksemplarer.
© Knud Prange, 1971
ISBN 87 7423 034 4

Når noget nyt tager sin begyndelse, tager historikeren ofte bestik af fremtiden ved at vende sit blik mod fortiden. Han spørger: Hvad er baggrunden for det, der nu sker – hvordan er baggrunden for den udvikling der har ført frem til dagens situation.

Oprettelsen af Lokalhistorisk Afdeling ved Københavns Universitet giver naturligt anledning til tanker af denne art. Afdelingen blev en realitet den 1. november 1970, men tanken om at skabe et lokalhistorisk institut – og forsøget på at virkeliggøre tanken – er en generation ældre. Det er ikke meningen her at give en skildring af instituttets genesis – forhåbninger, skuffelser og påny lange forhandlinger – men det vil være rimeligt at drøfte de planer og tanker der fremførtes for omtrent 30 år siden og at se dem i lyset af den senere udvikling.

I 1942 blev der holdt to foredrag om næsten samme emne, med stærkt beslægtet indhold og omtrent identiske titler. Professor Albert Olsen talte i Historisk Samfund om Lokalhistorie – Rigshistorie, og daværende arkivar, nu rigsarkivar Johan Hvidtfeldt talte på Dansk historisk Fællesforenings årsmøde om Samarbejdet mellem rigshistorikere og lokalhistorikere.¹

Der er ikke tale om et tilfældigt sammentræf. De to foredragsholdere har givetvis kendt hinandens tanker, og de to foredrag er på hver sin måde – og

beregnet for hver sin kreds – udtryk for de bestræbelser der den 12. maj 1942 førte til stiftelsen af Institut for lokalhistorisk Forskning. Begge foredragsholderne var i øvrigt blandt de stiftende medlemmer. Albert Olsens udgangspunkt er en konstatering af at »Enhver faghistoriker, der beskæftiger sig med dansk historie, gør før eller senere den erfaring, at han for at skaffe sig det fornødne overblik må ty til lokalhistorien.« Grunden hertil er først og fremmest at der mangler korrespondens mellem centrallovgivning og lokal administration. En skildring af et eller andet emneområde kan ikke bygges op på grundlag af reskripter og forordninger, »idet centraladministrationens kategoriske påbud næsten aldrig er blevet overholdt.« Vejen frem går derfor gennem det lokale arkivmateriale der kan vise hvorledes udviklingen har artet sig. Efter Albert Olsens mening gælder dette for en række fundamentale spørgsmål inden for dansk historie, og han konkluderer »at dansk indenrigspolitisk historie endnu er et særdeles lidet opdyrket felt.« Det er nødvendigt at inddrage det lokalhistoriske stof systematisk, der må foretages en række punktundersøgelser over bestemte emner, og på grundlag deraf »kan den almindelige danske historie inden for det behandlede område skildres.«

Johan Hvidtfeldt beklager at man endnu mangler generelle skildringer af en lang række emner, som for eksempel det danske landbrugs historie. Der mangler de nødvendige forarbejder, og hovedårsagen hertil finder han i at »Mange af de ældre historikere betragtede på en måde de historiske problemer udefra, og det kildemateriale, de benyttede, behandlede

spørgsmålene udefra, eller om man vil ovenfra, væsentligst fra centraladministrationens synspunkt.« Derfor kunne man ofte kun skildre forholdene som de ville have været, hvis lovene var blevet efterlevet. En væsentlig grund til dette forhold ser Johan Hvidtfeldt i, at de ældre forskere i høj grad havde været tvunget til at benytte trykt kildemateriale eller de mere almene arkivalier. Først med arkivloven af 1889 blev der oprettet et moderne rigsarkiv og samtidig skabtes landsarkiverne. Herved blev et enormt kildemateriale, som før havde været helt eller delvis utilgængeligt, lagt frem for forskningen. Men, som oberstløjtnant Otto Blom sagde under landstingets drøftelse af arkivloven: »At arbejde i et sådant arkiv er ikke noget, man gør tilfældigvis efter en pludselig indskydelse; dertil er det et altfor surt og møjsommeligt arbejde at sidde og rage i de gamle papirer.«²

Endnu et godt stykke tid vedblev arkivarbejdet at være møjsommeligt. De afleveringer der fulgte efter arkivloven var så store, at det var umuligt at få alt registreret. Meget måtte ligge uordnet – og det vil ofte i praksis sige utilgængeligt for forskning – i årevis, og først endnu senere kunne man i større omfang udsende trykte registraturer, oversigter og andre former for vejledninger. De kilder som i stigende grad bliver let tilgængelige i arkiverne muliggør en række punkt- og detailundersøgelser hvorover en almen skildring af landets historie kan bygges. Denne udvikling kom ikke uventet. Da Kultusministeriet fremsatte arkivlovforslaget i 1888 var det ledsaget af nogle bemærkninger, hvis egentlige ophavsmand

var rigsarkivar A. D. Jørgensen. Med henblik på den lokale administrations arkiver sagde han: »Og, hvad der er af endnu større betydning, vigtige sider af samfundets historiske forhold, det kirkelige liv, retsplejen og næringsvejene, landbo- og købstadsforhold, sæder og skikke vil først da kunne oplyses i rigere mål og uden forudfattede meninger, når opmærksomheden henvendes på de enkelte egnes forskelligheder og nødvendigheden af at drage de lokale kilder ind under et samlet studium af rigshistorien.«³

Målet for Albert Olsen og Johan Hvidtfeldt, såvel som for A. D. Jørgensen, var først og fremmest at kaste lys over landets almindelige historie, og midlet var en række lokalhistoriske punktundersøgelser, hvor man inddrog utrykte kilder, ikke mindst landsarkivernes. Hvor historien før var set ovenfra og udefra, skulle den nu ses nedenfra, indefra. Det lokalhistoriske institut fra 1942 fik som formålsparagraf »at fremme den videnskabelige udforskning af dansk lokalhistorie for derigennem at underbygge og uddybe studiet af rigshistorien«.

Af mange grunde kom instituttet ikke til virkelig at fungere, men de synspunkter og tanker der lå bag er ikke døde. Punktundersøgelser har man vel kendt før, men det er som om arbejdet med sådanne i den sidste generation har været mere bevidst og i højere grad har haft et almenhistorisk sigte. I visse tilfælde kan der trækkes en lige linie fra det lokalhistoriske institut til senere forskning. I det nævnte foredrag skitserede Albert Olsen ligefrem et forskningsprogram til belysning af bypatriciatet og specielt grundlaget for dets magt, handelen.

Ikke mindst på Fyn har dette program inspireret. 1954 kom Jens Kolmos: Fynske købmænds indsats i dansk handelsliv fra slutningen af 16. til midten af 17. århundrede; de følgende år udsendte Aage Fasmer Blomberg Fåborg bys historie i to bind; 1959–60 fulgte J. O. Bro-Jørgensens værk om Svendborg, og forskellige mindre arbejder kunne føjes til listen. Allerede i 1940-erne havde Albert Olsen og lektor H. H. Fussing opfordret den daværende museumsinspektør Svend Larsen til at foretage en undersøgelse af bypatriciatet, og i 1965 udkom Svend Larsens store disputats: Studier over det fynske rådsaristokrati i det 17. århundrede.

Der kunne nævnes en lang række eksempler på hvor frugtbare punktundersøgelser kan være, men der skal blot nævnes et enkelt fra den allernyeste tid, fordi også denne forfatter vedkender sig sin gæld til Albert Olsens tanker. Det drejer sig om Niels Senius Clausens interessante undersøgelse af håndværksmestergruppen i Roskilde ca. 1870. Forfatteren understreger selv at der er tale om en lokalhistorisk punktundersøgelse, hvis konklusioner ikke er generelle. Til gengæld kan arbejdet bruges som model ved »studiet af en hvilken som helst købstads mestergruppe, idet den som enkeltundersøgelse indgår som en brik i et større puslespil.«⁴

Det »gamle« lokalhistoriske institut kom aldrig i gang som institution, men de der stod bag kunne dårligt opgive planerne og der er nu oprettet en Lokalhistorisk Afdeling. Dengang som nu er det Historisk Institut ved Københavns Universitet og Dansk

historisk Fællesforening som har virket sammen. Er der så uden videre tale om en genopliven af de gamle planer, de gamle formål og midler?

På flere punkter er forholdene anderledes i dag. Det gælder for eksempel instituttets ydre rammer og de økonomiske muligheder, men mere væsentligt er, at også opfattelsen af lokalhistorien som videnskabelig disciplin har undergået en ændring siden 1942. Det betyder ikke, at væsentlige landvindinger som synspunktet: historien set ovenfra contra historien set nedenfra og understregningen af punktundersøgelsens værdi på nogen måde skal anfægtes. Men det betyder nok, at man i dag vil lægge øget vægt på opfattelser som enten ikke fandtes den gang eller som kun lå i svøb.

For en historiker kan det ikke komme overraskende at opfattelsen af en videnskabs særpræg kan nuanceres og ændres i løbet af en 30-årig periode. Det er langt sværere at gøre rede for, hvori ændringen består, hvad der er dens baggrund, og hvilke konsekvenser den vil få. Nemmest ville det være om man kunne operere med et sæt definitioner af hvad man skal forstå ved lokalhistorie, men på dette område har ikke mindst danske forskere været utrolig tavse. Også i udlandet har dette savn været følt. For en halv snes år siden havde de engelske lokalhistorikere på deres årsmøde en diskussion om lokalhistoriens mål. Det synes at have været vanskeligt at drage nogen konklusion af drøftelsen, og sluttelig erklærede den engelske professor i lokalhistorie, dr. Finberg: »Vi ved ikke, hvad vi forstår ved lokalhistorie, og det bekymrer os i virkeligheden lidet, men

vi er fast besluttede på at arbejde videre med den.«⁵

Tilfredsstillende er en sådan udgangsposition dog ikke, og det ville måske være naturligt at spørge om lokalhistorie i virkeligheden er en selvstændig disciplin med eget ansigt, formål og særpræg. Er det ikke sådan, at Europas historie er lokalhistorie i forhold til global historie, Danmarks historie lokal i forhold til Europas og en enkelt egn, en bys eller et sogns historie er lokalhistorie i forhold til Danmarkshistorien?

Hvis det er rigtigt, udviskes begrebet lokalhistorie, men den første reaktion på spørgsmålet er vel netop, at begrebet faktisk eksisterer. Der findes fra gammel tid en litteratur, artikler, årbøger, monografier, der betegnes som lokalhistorie. Hvis man vil hævde det synspunkt, at lokalhistorien er et i og for sig vilkårligt udsnit af en større helhed uden nogen skarp afgrænsning, kan man måske parallellisere med en række andre discipliner som for eksempel landbrugshistorie, kirkehistorie, administrationshistorie m. m. Heller ikke her vil der vel være en skarp grænse mellem den enkelte videnskabsgren og helhedens historie, men det forhindrer ikke at de enkelte grene betragtes som særlige områder som med udbytte kan studeres hver for sig.

Helt tilfredsstillende virker denne argumentation dog ikke, og det vil under alle omstændigheder være en fordel om det er muligt at bidrage til en karakteristik af lokalhistoriens væsen og arbejdsområde. Dog er det næppe muligt at finde en ramme der klart afgrænser lokalhistorien fra alle dens naboer. Ganske det samme gælder for historiens vedkom-

mende, og netop heri ligger vel fagets særpræg, og man kunne måske tilføje dets charme.

Lad os som eksempel tage sprogforskerens situation. Man kan sammenligne det danske og det svenske sprog. Her er tale om to områder der har hver sine karakteristika som det kan være rimeligt og frugtbart at stille op mod hinanden. Bevæger man sig fra et vist generelt niveau nedad og inddrager flere elementer i sin beskrivelse af de to sprog, vil hvert af dem opløse sig i en række dialekter. Det vil derpå være naturligt at behandle disse i deres lokale afgrænsning og at sammenligne dem indbyrdes. Gøres sprogbeskrivelserne endnu mere detaljerede vil også dialekterne kunne opløses i egnsbestemte varianter, men jo mindre geografiske enheder man opererer med, des mindre givende vil undersøgelserne efterhånden blive. Tænker man sig for eksempel en sammenligning mellem sproget i så små enheder som to landsbyer i samme sogn og inden for samme dialektområde, vil der være en række problemformuleringer og spørgsmål som ikke vil være frugtbare eller som eventuelt vil være helt meningsløse. De samme spørgsmål kunne derimod anvendes, hvis der var tale om et undersøgelsesområde der rummede to dialekter. Spørgsmålene må altså afpasses efter det geografiske område og de sproglige fænomener det rummer, eller omvendt, man må vælge et undersøgelsesområde der bedst muligt kan give svar på de spørgsmål man ønsker løst.

Går vi til historien kan man for eksempel tænke sig at undersøge købmændenes og håndværkernes forhold. Man interesserer sig for næringsgrenenes an-

tal og udbredelse, de næringsdrivendes sociale og geografiske rekruttering, deres placering i samfundet, deres økonomiske forhold med mere. I dette tilfælde ville hele Danmark formentlig være et udmærket undersøgelsesområde. Mange forhold vil være fælles fra by til by: sproget, de rammer lovgivning og sædvane afstikker, mangelen på adgang til indenlandske mineraler, den lette adgang til landbrugsprodukter og mulighederne for at finde et marked hos en nærboende landbobefolkning. Stiller man mere specielle spørgsmål til sit materiale, kan det måske være rimeligt at opdele byerne i grupper. Arbejder man med spørgsmål som vareforsyningen til byen, dens art, omfang og værdi, kan man umiddelbart tænke sig tre grupper: byer med gode havne, byer med vanskelige havneforhold og indlandsbyer. Det kan også – alt efter de spørgsmål man ønsker besvaret – være rimeligt at dele havnebyerne efter hvilket farvand de ligger ved: Vesterhavet, Kattegat, Østersøen. I visse henseender vil enkelte byer skille sig helt ud på en sådan måde, at det ikke er rimeligt at behandle dem sammen med de øvrige. Kriterierne her behøver ikke udelukkende at være geografiske, man kan for eksempel nævne København efter at den blev hovedstad, Helsingør i sundtoldstiden, Køge mens der var højkonjunktur i sundets sildefiskeri og Esbjerg umiddelbart efter dens grundlæggelse.

Jo mere man uddyber sine problemstillinger des rimeligere bliver det at indskrænke undersøgelsesområdet, så man får udelukket de faktorer som man anser for at være uden betydning. De elementer,

der efter ens arbejdshypotese er de afgørende, bliver derved så at sige rendyrkede og derved lettere at beskrive og studere.

Denne arbejdsproces vil i reglen have en nedre grænse. I stedet for at studere udviklingen i en enkelt by, kan man drage én af dens gader frem. Muligvis har gaden et særpræg, men hvis den ikke har, kan man frygte at den som studieobjekt har et så tilfældigt præg, at arbejdet ikke giver et rimeligt udbytte. Også her gælder det, at visse spørgsmål kun giver mening – eller i hvert fald giver den bedste mening – hvis de stilles til et specielt afgrænset område. Området er principielt ikke bestemt af hvor megen tid og hvor mange kræfter man kan ofre på undersøgelsen, men af hvad der er undersøgelsens formål. I visse sammenhænge vil man arbejde med østjyske fjordbyer, i andre med byer over eller under en bestemt størrelse og i atter andre med byer der har modtaget et væsentligt tilskud af nationale og religiøse mindretal. Det er undersøgelsens art og intensitet der bestemmer det geografiske område, der er ikke tale om en vilkårlig afgrænsning.

Hævdelsen af disse synspunkter fører let et skridt videre til den påstand, at lokalhistorien foruden at have en arbejdsopgave som tjener for den almene historie, også har en egenverdi, der ikke blot er folkelig, men også videnskabelig.

Problemet omkring dette dobbelte sigte har inden for den norske historiske verden konkretiseret sig i spørgsmålet: skal en by- og sognehistorie være opbygget som en kronologisk fremadskridende beretning, eller skal den bestå af kapitler der i længdesnit be-

handler hver sit emne? Den første fremgangsmåde har i stigende grad domineret den nyere litteratur, og resultaterne har gennemgående været meget opmuntrende. I Danmark er problematikken og situationen vel noget lignende.

I en anmeldelse af det norske værk: Lokalhistorie i forskning og kulturarbeid gjennom 200 år⁶ kommer professor Edvard Bull ind på problemet, idet han spørger: Hvad er lokalhistorikernes mål? Han finder at der er to grupper af lokalhistorikere. Den ene er de akademisk uddannede der først og fremmest beskæftiger sig med lokalhistorie for at kaste lys over mere almene problemer. De kan også bruge lokalhistorien som træning, så de inden for en begrænset ramme kan øve sig i at se flest muligt af samfundslivets sider i sammenhæng. Måske vil de også gerne missionere – vise hvad historie egentlig er.

Den anden gruppe består af amatører, der har den opfattelse, at man skal se sig selv og sin gerning i sammenhæng med tidligere slægter. For den ikke særligt læsevante vil det nok være nemmest at gå i lag med et lokalhistorisk arbejde der har særlige kapitler om kirke, skole o. s. v. Et andet formål er, at historisk viden skal bevirke at læseren får rigere oplevelser når han færdes i bygden, derfor er det naturligt med kapitler om gravhøje, gårdsnavne o. s. v.

Forholdene er nok mere komplicerede end her skitseret, men man genkender to typer af lokalhistoriske arbejder som også er hyppigt forekommende i den danske litteratur. Man kan i denne forbindelse minde om at historikere tidligere sondrede mellem historieforskning og historieskrivning. På en tilsva-

rende måde er visse lokalhistoriske undersøgelser først og fremmest lavet for at levere byggesten til rigshistorien, medens andre arbejder er tænkt som læsning for den pågældende egns beboere. I dag er der vel næppe mange historikere der vil oprettholde skellet mellem historieforskning og historiskrivning,⁷ og også for lokalhistorien vil overgangen være flydende, og de principielle og metodiske krav der bør stilles til lokalhistorikeren er ens, uanset hvilket formål hans arbejde har og uanset hvilken læserkreds han sigter imod.

Den nye opfattelse af hvad lokalhistorie er, kommer til Danmark udefra. Det er lande som Frankrig og ikke mindst England som har præget udviklingen – ikke mærkeligt, for begge steder har man i adskillige år haft universitetslærestole i lokalhistorie. Lokalhistorikeren vil selvfølgelig stadig gerne bidrage til at underbygge og uddybe studiet af rigshistorien, men man betragter lokalhistorie som »a subject worthy of study in its own right.«⁸ Professor Finberg, University of Leicester, har formuleret synspunktet således: »Lokalhistorien har sine egne emner, forskellige fra rigshistoriens både i tid og rum. Lokalhistorie, rigshistorie og international historie kan afbildes som koncentriske cirkler, og lokalhistoriens cirkel er ikke mindre fuldkommen end de andre, selv om den er omgivet af og indeholdt i de andre cirkler.«⁹

Man har ofte bebrejdet lokalhistorikere at de kender for lidt til almindelig historie, og at de ikke forstår at sætte deres eget arbejde ind i en almen sammenhæng. Risikoen på dette område kan i øvrigt

antage to former. Man kan skildre et sogns historie under anden verdenskrig på en sådan måde at man slet ikke får en fornemmelse af at sognet gennemlevede en krigsperiode. Men på den anden side kan krigen også spille så stor en rolle for fremstillingen, at man er nær ved at få den opfattelse, at anden verdenskrig stort set udspillede sig i NN sogn. Når lokalhistorien skal stå på egne ben, må den ikke få overbalance til nogen af siderne.

Nu er forholdet mellem rigshistorie og lokalhistorie jo ikke så enkelt, at det udelukkende er de almene begivenheder der har bestemt udviklingen i de enkelte egne. Ganske vist kommer meget udefra og oppefra, men af geografiske, klimatiske, geologiske og mangfoldige andre grunde kan disse påvirkninger ikke modtages ens overalt. Ellers ville der jo heller ikke være den forskel vi ser i udviklingen fra land til land og fra egn til egn. Der vil bestandig være tale om en vekselvirkning hvor mennesker og begivenheder i de enkelte lokaliteter er med til at præge den almene udvikling. Som eksempel kan blot anføres hvad der er sagt om Erik Arups disputats, at »han dokumenterede også, at det var selve handelslivets udformning, der havde dikteret forskelle og ændringer i de enkelte landes handelslovgivning, ikke omvendt.«¹⁰ Det var derfor med god grund at Arup – for nu at citere professor Aksel E. Christensen – »gjorde dette arbejdende folk og deres samvirke i de små cirkler, i landsbyen og på tinge, til det faste grundlag, udgangspunktet, det bestemmende i Danmarkshistorien.« Ja, Arup gik endog så vidt, at han anbefalede at erstatte skolernes historie-

undervisning med en hjemstavnslære forbundet med en verdenslære.¹¹

Undertiden går det sådan at lokalhistorie på samme tid også er europæisk historie eller måske endda verdenshistorie. Det gælder således Nationalmuseets fund af dragter på Grønland – den største og mærkeligste samling af hverdagsdragter der findes i Vesteuropa fra middelalderen; og Poul Nørlunds publikation om De gamle nordbobygder ved verdens ende, er da også, foruden på dansk, kommet på engelsk, tysk og grønlandsk. Et endnu mere slående eksempel er måske undersøgelsen af Trelleborg. Her lå en delvis overpløjet ringvold som ingen rigtig vidste noget om. Da foretagsomme mennesker ville anvende pladsen til motorløb, greb Nationalmuseet ind og begyndte at foretage gravninger, og nu viste jorden sig at være fuld af stolpehuller. En af deltagerne i udgravningen har senere berettet: »En morgen i efteråret 1935 kom Nørlund hen til de »huller« en af hans medarbejdere gravede i, og strålende af opdagerglæde fortalte han: »I nat gik det op for mig, at her uden tvivl er tale om et regelmæssigt anlæg med fire karreer symmetrisk anlagt indenfor en ringvold med fire porte. Nu gælder det at undersøge om denne arbejdshypotese holder stik!«. Det blev en travl dag. Her skal der være et hjørne. Der *var* et hjørne. Her skal der være en port. Der *var* en port, og ved det yderste porthul fandt man senere portnøglen! Ved et måltidsrast i den nærliggende bondegård sagde Nørlund: »Vi kommer nu til at revidere vore forestillinger om vikingerne!«. Det måtte erkendes, at de mænd, der kunne anlægge et værk som

Trelleborg, måtte være i besiddelse af usædvanlige organisatoriske og administrative evner. Så forstod man også bedre, at danskerne på den tid kunne erobre kongeriger.«¹²

De nævnte fund og eksempler er vel undtagelser. I reglen indgår lokalhistoriens resultater i rigshistorikerens arbejde på den måde, at de bruges til at give et minibillede af en almindelig udvikling eller tilstand. I den førnævnte karakteristik af Arups Danmarkshistorie hedder det således, at »han foretrak at uddrage eller indeslutte det almene billede ved dybtgående analyse af konkrete eksempler, eller omvendt at konkretisere det generelle i typiske eksempler.«¹³ Et oplagt tilfælde kan direkte påvises. Hans H. Fussing skrev i 1930-erne et par afhandlinger om forholdene på Gessingholm og andre jyske godser i begyndelsen af 1600-årene. De fremkom dels i Jyske Samlinger, dels i Historisk Tidsskrift og bygger praktisk talt ikke på andre kilder end godsregnskaber i det nørrejyske landsarkiv. Der er her tale om lokalhistorie i den forstand, at emnet er snævert bundet til de pågældende godser. Fussings arbejder blev læst af Erik Arup, som på det tidspunkt var ved at skrive tredje bind af sin Danmarkshistorie og som allerede havde udarbejdet et par afsnit om landbruget i 1600-årene. Dem lagde han nu til side, og i stedet byggede han sin fremstilling op omkring Fussings resultater.«¹⁴

Forudsætningen for at kunne anvende punktundersøgelser på denne måde er, at de i nogen grad er typiske for helheden. Det er et problem Albert Olsen også berører i sit foredrag. Rigshistorikeren

søger det generelle i sine lokalhistoriske eksempler; hvor punktundersøgelsen afviger fra det typiske er der tale om en vanskelighed der skal overvindes. I stedet vil man i dag ofte vende forholdet om og søge at finde en værdi i det atypiske. Det gamle lokalhistoriske instituts formålsparagraf indeholdt ordene: underbygge og *uddybe* studiet af rigshistorien. Med uddybe er der sikkert først og fremmest tænkt på at nuancere det almene billede – allerede A. D. Jørgensen havde jo som omtalt henledt opmærksomheden på de enkelte egnes forskelligheder. Det er netop her den moderne lokalhistoriker sætter ind og hævder at man ved at studere forskellighederne kan nå frem til en rigtigere tolkning af det samlede forløb. Ved at studere udviklingens varierende forløb indenfor forskellige lokale områder, får man en klarere fornemmelse af hvilke faktorer der har spillet ind i årsagssammenhængen, og hvilke der er af mindre eller eventuelt ingen betydning. Et nøjeregnende og intensivt studium af afvigelserne kan bewirke at man skærper sin problemstilling og retter nye spørgsmål til sine kilder.

For nylig har en engelsk professor i økonomisk og social historie, Michael Drake, skrevet en bog om befolkningsforholdene i Norge. Han beskæftiger sig blandt andet med spørgsmålet om hvor meget befolkningstallet er steget mellem 1769 og 1801. Ifølge folketællingerne drejer det sig om en tilvækst på 159.906 personer; beregnet ud fra forskellen mellem antallet af fødte og døde i perioden bliver tallet 158.999. Der er altså en difference på 907 personer, men da man regner med at 1769-folketællingen giver

lidt for lave tal, må det samlede resultat siges at give en god overensstemmelse mellem de to beregningsmåder, hvilket styrker tilliden til de anvendte kilder.

Søger man derimod bag om totalsummerne for hele landet og sammenligner tallene for de enkelte stifter, bliver resultatet overraskende. Stifterne Akershus, Kristiansand og Bergen har tilsammen haft et fødselsoverskud 1769–1801 som ligger 18.384 over den tilvækst som fremgår ved en sammenligning af folketællingerne, dette antal personer må altså være udvandret. I Trondhjem stift er der en lignende difference på 19.291 personer, men med modsat fortegn. Her må der altså være tale om en tilsvarende indvandring til stiftet. På det nationale plan lå tallene så tæt ved hinanden at det ikke gav anledning til nærmere spekulation, men på stiftsplan er der en uoverensstemmelse der kræver forklaring. Der er to muligheder: tallene kan være gale – enten det nu er folketællingen eller antallet af fødte og døde – eller også må Trondhjem stift mellem 1769 og 1801 have gennemløbet en udvikling som følger et helt andet mønster end de tre andre stifter. Landsdelen må have fået en tilvækst på ca. 19.000 personer som så er kommet fra den øvrige del af Norge.

Enten der nu er tale om den ene eller den anden mulighed, viser den lokale undersøgelse, at et tilsyneladende ukompliceret resultat må tages op til en ny overvejelse, som får konsekvenser for vurderingen af kilderne eller for beskrivelsen af befolkningsudviklingen.¹⁵

Det er oplagt at lokalhistorie af denne art har be-

tydning for righistorien, men det er lige så oplagt at den også har en egen videnskabelig interesse. Det er af den engelske professor i lokalhistorie W. G. Hoskins formuleret sådan: Vi må studere mennesket som det viser sig i sine svar på omgivelsernes stimuli – med stimuli tænkes der bl. a. på geografiske, klimatiske, økonomiske og andre påvirkninger – og vi må studere menneskelige fællesskaber og deres reaktioner på omgivelserne og på forandringer i omgivelserne. Med fællesskaber kan man for eksempel mene en familie, en social gruppe, en menighed eller et religiøst mindretal, et politisk parti eller et andelsmejeri. Hvad lokalhistorikeren gør, siger Hoskins, er i den sidste ende et forsøg på at genskabe den enhed i menneskets historie, som nu er splittet op i specialdiscipliner. Overalt skal man søge at indkredse afvigelserne mellem den almene udvikling og den lokale, samt den vekslende rytme i dette forhold.¹⁶ En punktundersøgelse af forholdene i Skelshør *kan* have værdi ved at belyse danske forhold i almindelighed, men den *har* værdi ved at påvise at mennesker kan reagere på denne eller hin måde og at menneskelige fællesskaber kan udvikle sig sådan og sådan. Derfor bliver moderne lokalhistorie en i egentlig forstand humanistisk videnskab der behandler fundamentalt menneskelige problemer.

Historie er vanskelig at definere og afgrænse som fag. Hvad historikerne beskæftiger sig med opløses let i en række enkeltdiscipliner; problemstillinger der optog én tid kasseres ofte af eftertiden, og resultaterne af historikernes arbejde kan være grumme for-

skellige fra land til land og fra generation til generation. Grundene hertil er mange, men et væsentligt element er, at når vi vender os mod fortiden med vore spørgsmål, så er de påvirket af vor viden, erfaring og interesser. De mest nærliggende spørgsmål er dem vi selv finder interessante. Det vil ofte gå sådan, at væsentlige dele af historien er nutidens beskæftigelse med egne problemer i en fortidig verden. Johan Huizinga har sagt at enhver kultur har den fortid, den kan forstå, og Lucien Febvre formulerer det næsten aforistisk: historien eksisterer ikke, der eksisterer kun historikere. Problemet har fået en udmærket udformning af den svenske historiker Richard Matz: »Nuet kan betraktas som ett ständigt förändrande »facit« som vi har fått till uppgift att göra det bästa möjliga av. Historievetenskapens uppgift blir då att utifrån detta gäckande facit »baklänges« bygga upp ett tal som »stämmer« och som gör nuet förståeligt och manöverdugligt. Allteftersom olika problem under historiens gång blir aktuella, böjer sig människan mot sitt förgångna för att med dess hjälp komma till klarhet om sitt läge och få ett genetiskt grepp om dess handlingsmöjligheter.«¹⁷

Hver generation skriver sin Danmarkshistorie, har man sagt, og denne historieskrivningens bundethed af sin egen tid gælder bestemt også lokalhistorien. Den danske lokalhistoriske litteratur tager sin begyndelse med en række historisk-topografisk-statistiske skildringer af byer, sogne, herreder, amter eller eventuelt hele landet. Der kan nævnes store navne som Resen og Pontoppidan; og en aflægger af genren har vi i det endnu levende værk Trap: Danmark.¹⁸

Disse statistiske værker, som er ægtefødte børn af deres tid, er såre nyttige som kilder, for de indeholder et væld af oplysninger, men i dag vil man næppe karakterisere dem som lokalhistorie, dertil behandler de for få problemer. Da en ny lokalhistorisk interesse satte ind efter 1860 – og især efter 1900 – faldt den sammen med en social frigørelse og kulturel vækkelse af bondestanden. Det var i høj grad gårdmænd og lærere der kom til at bære det lokalhistoriske arbejde og det var deres interesseområder der i mangt og meget kom til at præge den lokalhistoriske litteratur, ikke mindst som den fremtræder i de amts-historiske årbøger.

Dette var den historiografiske baggrund da man i 1942 ville give lokalhistorien en drejning. Johan Hvidtfeldt sagde, at industrialismens og højkapitalismens tid havde åbnet historikernes øjne for de økonomiske forholds store betydning. »Historikeren af i dag er klar over, at der er en sammenhæng mellem et lands materielle og åndelige kultur.« Om emnerne for detailundersøgelser siges, at det vil »især være det materielle livs historie der vil komme i betragtning . . .«¹⁹

Der er nu gået næsten 30 år siden det netop citerede blev trykt. Vi har de kriseramte 30-ere, mangel-samfundet, på afstand og er i fuld gang med at tilpasse os overflodssamfundet. Der er en udvikling i gang, hvor det økonomiske nok stadig betyder meget, men hvor der bliver lagt øget vægt på andre ting: arbejdstid, ferie, arbejdsforhold, medindflydelse, kort sagt trivsel og velfærd. Store dele af ungdommen reagerer hårdt mod ydre tvang, hvad enten den

er af økonomisk eller anden art. Mindre grupper sætter sig helt uden for samfundet for at pleje det de selv anser for at være deres velfærd – selvfølgelig til stor undren for den generation der har oplevet den store arbejdsløshed og besættelsestiden. Man er dårligt holdt op med at bygge centralskoler før »lilleskolen« skyder op, og det overleverede familiemønster er under debat, storfamilien er kommet. I begge tilfælde er der bl. a. tale om at man sætter sig op mod det abstrakte begreb: udviklingen og reagerer mod en anonym ydre tvang. Man samler sig om det lille samfund i samfundet. Har man først greb om det, har man måske et ståsted.

Disse udviklinger afspejler sig også på universiteterne. En netop udkommet rapport fra OECD²⁰ påpeger at der siden 1960 er sket en karakteristisk ændring i hvert af de 23 medlemslandes mønster for de studerendes valg af studium. Tilgangen til de kulturorienterede studieområder er steget helt ekstraordinært på bekostning af de mere praktiske og erhvervsorienterede uddannelsers andel i det samlede studentertal. Det er ikke mindst humaniora og samfundsvidenskab der dominerer. Det er også i Danmark velkendt at interessen for psykologiske og sociologiske studier er stor, og et fag som demografi synes pludselig at være på vej ind i en blomstringsperiode. Områder som samfundets indretning og funktion, menneskets muligheder og trivsel er centrale studieobjekter for flere videnskabsgrene. Og det er her den moderne lokalhistorie, med sin koncentration om mennesket i dets svar på omgivelsernes stimuli og om menneskelige fællesskaber og de

res reaktion på omgivelserne, er i overensstemmelse med den tid vi lever i og med de videnskaber lokalhistorien må samarbejde med.

Albert Olsen og Johan Hvidtfeldt satte i 1942 hårdt ind med en kritik af den foreliggende lokalhistoriske litteratur. Tre punkter blev især fremhævet: 1. Udvælgelsen af emner (mange af lokalhistorikernes emner var uvæsentlige og tilfældigt valgte). 2. Udvælgelsen af kilder og 3. Behandlingen af dem. Der er siden sket store fremskridt for alle tre punkters vedkommende, men der kan stadig være grund til at gentage hvad der den gang blev sagt om behandlingen: Det er ikke nok at exerpere et stort materiale, og så sætte excerpterne sammen på en eller anden mere eller mindre tilfældig måde.²¹ Skal man give en kort karakteristisk af en hovedsvaghed ved megen lokalhistorisk litteratur må man sige, at den har for mange kendsgerninger og for få problemer. W. G. Hoskins har en interessant sammenligning fra engelske forhold. Han siger, at videnskabelig zoologi begyndte, ligesom lokalhistorie, i det 16. århundrede med amatøren der samlede kuriøse kendsgerninger, men den gjorde det væsentlige spring ind i systematisering og klassifikation uden hvilket ingen videnskab er mulig. Lokalhistorien er stort set stadig på stadiet hvor man indsamler kendsgerninger.²²

Det er klart at en sådan generalisering vil være uretfærdig overfor mange, men rigtigt er det, at man ikke kan ofre for megen opmærksomhed på problemstillingen, på hvilke spørgsmål man vil stille sine kilder. Men vil der nu ikke være forskel på, om en lokalhistorisk undersøgelse henvender sig til

en faghistoriker eller til en læg læser? Måske i visse tilfælde, men sikkert langt fra så hyppigt som man forestiller sig. Der er virkelig ting som det ikke er værd at vide noget om – det gælder både for historiker og for lægmand. Ikke sjældent opløser en sognehistorie sig i en række gårdhistorier med lange ordrette afskrifter af skifter, med lister over dyner, hovedpuder og andet inventar. Historikeren har ikke megen glæde heraf, da stoffet bringes usystematisk, og for lægmanden må det være usigelig kedsommeligt. Der sker ofte det i et lokalhistorisk værk, at egnens befolkning på en besynderlig måde glemmes. Man kan undre sig over, at kirkebogen i mange tilfælde slet ikke er brugt som kilde, og et mere centralt menneskeligt vidnesbyrd om den lokale befolkning skal man vel lede længe efter.

I en bornholmsk købstadshistorie kan man læse, at i 1652–53 døde halvdelen af byens indbyggere af pest. Derefter sætter forfatteren punktum og går over til at skildre forholdet til den svenske besættelsesmagt. Forfatteren undlader ganske at give en skildring af denne forfærdelige begivenhed, men han undlader også at spørge om, hvilke konsekvenser den fik for byens fremtid. Hvad blev de demografiske følger én eller to generationer frem i tiden, fandt der en tilvandring sted udefra, hvordan forholdt det sig med byens skatteevne, kunne dens erhvervsliv klare krisen, fandt der ændringer sted i prisniveauet, hvad skete der med alle de tomme huse og gav den voldsomme åreladning anledning til en social mobilitet blandt de overlevende? Det er svarene på disse spørgsmål der for alvor ville være interessante, både for

historikeren og for den der i dag lever i den pågældende by.

Jo mere man lægger vægt på sociologiske og demografiske problemer, des mere vil man være i pagt med det der optager nutidens og morgendagens mennesker. Jo mere man koncentrerer sig om den særprægede udvikling, des mere vil man finde svar på spørgsmål der både har interesse for videnskaben og for lægmanden. Ud fra en – man kan måske kalde det arbejdsøkonomisk opfattelse – er Johan Hvidtfeldt kommet til et lignende resultat.²³ Han spørger om ikke sognet er for lille en lokalitet som lokalhistorisk område. Sognene i en bestemt egn vil stort set have gennemgået samme udvikling og hvis man tænkte sig en sognehistorie for hvert af dem ville man »komme til at fortælle det samme om og om igen.« Altså, man skal afgrænse sin lokalitet, sådan at der indenfor grænsen er et betydeligt fællesskab i udvikling, i modsætning til forholdene uden for denne grænse.

Den norske geograf Jens Christian Hansen er ad andre veje kommet til de samme synspunkter som er forfægtet her. Han siger at »Nøjagtig og detaljeret tilstandsbeskrivelse er nødvendig – ikke som et mål i sig selv, men som baggrund for analyse af de processer som ændrer samfundet og stiller det overfor stadig nye udfordringer«. Og han siger, at »for ikke-historikere bliver mange by- og bygdehistorier uinteressant og lidet frugtbar læsning. I kronologisk monoton blandes almindeligt og særpræget, det som måtte være specifikt for byen eller bygden drukner

i beskrivelsen af »sjæls«-elementer som er de samme i alle norske byer og bygder.«²⁴

Det er som nævnt Dansk historisk Fællesforening og Historisk Institut ved Københavns Universitet der står bag oprettelsen af Lokalhistorisk Afdeling. Allerede heri antydes det at den nye universitetsafdeling har opgaver at varetage såvel overfor universitetet og studenterne som overfor den verden der ligger uden for universitetet. Denne dobbelthed er anerkendt af såvel Fællesforeningen som Historisk Institut. Som det vil være fremgået kan den moderne lokalhistoriker med glæde vedkende sig denne dobbelte opgave. Der går en lige linie fra de tanker der blev fremført for 30 år siden til de tanker der i dag placerer lokalhistorien som en selvstændig videnskabelig disciplin med eget ansigt og med egne arbejdsopgaver.

Noter

1. De to foredrag er trykt i Fortid og Nutid bd. 15, 1943-44, s. 1-8 og bd. 14, 1941-42, s. 206-225 og er genoptrykt i Lokalhistorie - Rigshistorie, 1967.
2. Rigsdagstidende 1888/89. Landstinget, sp. 1198 f.
3. Her citeret efter Jyllands Brevkiste, 1966, s. 100.
4. Niels Senius Clausen: Håndværksmestergruppen i Roskilde ca. 1870. Erhvervshistorisk Årbog 1970, s. 54-118, specielt s. 101.
5. John Higgs: Lokalhistorisk forskning i England og Wales, Fortid og Nutid, bd. 21, 1960, s. 120.
6. Heimen, 1970 h. 4, s. 187 ff.
7. Se for eksempel H. P. Clausen: Hvad er historie?, 1963, s. 14 f.
8. John L. Hobbs: Local History and the Library, London 1962, s. 5.
9. Citeret efter Fortid og Nutid, bd. 21, 1960, s. 113.
10. Aksel E. Christensen: Erik Arup. Fortid og Nutid, bd. 20, 1959, s. 385.
11. Sst. s. 381 f.
12. Roar Skovmand: Poul Nørlund. Fortid og Nutid, bd. 20, 1959, s. 392.
13. Aksel E. Christensen, anførte sted, s. 385.
14. Jævnfør min omtale heraf i Jyllands Brevkiste, 1966, s. 101. Det pågældende afsnit i J. B. - Forskningens veje - behandler på flere måder forholdet mellem rigshistorie og lokalhistorie.
15. Michael Drake: Population and Society in Norway 1735-1865, Cambridge University Press 1969. Der er her citeret efter Sølvi Sogners anmeldelse i (Norsk) Historisk Tidsskrift, 1970, s. 360 ff.
16. Hoskins synspunkter kommer på en inspirerende måde til udtryk i: English Local History. The Past and the Future,

Leicester University Press, 1966. Der kan på dette sted især henvises til s. 20 ff.

17. Richard Matz: Varför historia?, (Svensk) Historisk tidskrift, 1970, s. 502.
18. Se for eksempel Harald Jørgensen: Resen – Pontoppidan – Trap. Grundlæggerne af studiet af dansk topografi. Nordisk Tidskrift, 1960, s. 334–348.
19. Johan Hvidtfeldt, anførte sted s. 213 og 217.
20. Her citeret efter Berlingske Aftenavis Weekend, 5.–6. februar 1971, s. 6.
21. Johan Hvidtfeldt, anførte sted s. 218.
22. Hoskins, anførte sted s. 4.
23. Håndbog for danske lokalhistorikere, 1952–56, s. 8 f.
24. Jens Christian Hansen: Geografi og lokalhistorie. Heimen 1970, s. 8 og 4.

